LUCIDITATEA EXEGEZEI
The lucidity of the exegesis

Dumitru-Mircea BUDA[1]

Abstract

The paper describes the profile of Mircea Anghelescu, one of the most respected Romanian literary critics and historians of the last century. The most relevant features of his works are pointed out: his remarkable ability of revealing uncharted territories of the Romanian literary history, the empatic principle of his interpretations, as well as his valuable contribution to the understanding of the epochs and contexts of Romanian literature and culture.

Keywords: Mircea Anghelescu, Romanian literary history, Premodernism, Romanticism, literary exile.

Mircea Anghelescu (n. 11 martie 1941, Bucureşti), unul dintre cei mai importanţi critici şi istorici literari români contemporani, e fiul medicului Enache Anghelescu şi al profesoarei Georgeta Anghelescu (n. Bogdan). A absolvit, în Bucureşti, Liceul "I. L Caragiale" şi Facultatea de Filologie a Universităţii Bucureşti, specializarea arabă-română (1962). E doctor în filologie din 1970, teza de doctorat fiind publicată în 1971 sub titlul *Preromantismul românesc*. Lucrează în cercetare la Biblioteca Centrală de Stat, la Institutul de Istorie şi Teorie Literară "G. Călinescu" (director delegat între 1990 şi 1994), ocupă, în timp, funcţii de secretar al Societăţii de Ştiinţe Filologice, secretar general al Asociaţiei de Studii Orientale din România, Comitetul Român de Literatură Comparată şi vicepreşedinte al Fundaţiei Culturale Române. În anii 1991-1992 a fost profesor asociat la Universitatea din Sibiu. Predă, începând cu anul 1992, la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti (conferenţiar în 1992, profesor din 1994), fiind, între anii 2000 şi 2007, şeful catedrei de Istoria Literaturii Române. Timp de 8 ani (1990-1998) a condus revista în limbi străine a Academiei Române, *„Synthesis"*. Este membru în comitetele de redacţie ale revistelor „Synthesis", „Limbă şi literatură", „New International Journal of Romanian Studies", „Revista română de istorie a cărţii"şi editor al anuarului „Romanian Cultural and Literary Studies*"*. A beneficiat de mai multe stagii de pregătire în străinătate: o specializare în literatură comparată la Indiana University, SUA (1981), o bursă de cercetare Deutsche Forschunggemeinschaft în Germania (Berlin, Tübingen, Freiburg im Breisgau) (2000) şi a fost lector de literatură şi cultură română la Institut National des Langues et Civilisations Orientales din Paris (1997-1999). Printre premiile cu care a fost distins se numără Premiul Academiei Române pentru istorie literară (1986) şi Premiul Uniunii Scriitorilor pentru ediţii critice (1983).

A debutat în revista *Contemporanul* iar semnătura sa e prezentă, cu articole şi studii, în *Gazeta Literară, Limbă şi Literatură, Luceafărul, România Literară, Revista de istorie şi teorie literară, Steaua, Viaţa Românească, Revue de litterature comparee*. Debutul în volum are loc în

[1] Assistant prof. PhD, "Petru Maior" University of Târgu-Mureş.

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)

1967 cu o explorare a textelor epistolare ale lui Barbu Ştefănescu-Delavrancea (*Barbu Ştefănescu Delavrancea. Catalogul corespondenţei*) devenită o referinţă documentară valoroasă pentru exegeza operei autorului lui *Hagi-Tudose.* Notorietatea i-o aduce, probabil, eseul rezultat din teza de doctorat – *Preromantismul românesc* (1971). A. realizează aici o limpezire conceptuală, necesară şi subtil performată, fiind totodată preocupat de circumscrierea fenomenului românesc în reperele culturii europene. Criticul remarcă o anume ambiguitate a conceptului de preromantism în literatura română, convergent aceluia de neoclasicism şi, ulterior, romantism. În plus, preromantismului îi lipseşte, arată A., pregnanţa unei tendinţe literare autentice (imaginarul şi sensibilitatea proprii), el existând, la noi, mai curând stihial. Exegeza lui A. vizează poezia prepaşoptistă şi extrage, din aceasta, tipologii cu o haşură decisă, convingătoare, mizând mereu pe corespondenţe şi similitudini între metamorfozele autohtone ale curentului şi modelele europene. Nu mai puţin viguros sunt subliniate diferenţele şi marcate delimitările, astfel că preromantismul românesc e revizitat cu fervoare identificatoare şi, în acelaşi timp, cu supleţea unei reflecţii comparatiste extrem de dinamice şi inovatoare pentru momentul publicării eseului.

Patru ani mai târziu, criticul publică un alt vast eseu critic – *Literatura română şi Orientul (sec. XVII-XIX) (*1975*),* propunând de această dată o abordare fenomenologică a influenţelor orientale exercitate atât asupra literaturii române culte cât şi a celei populare. Cartea impresionează prin remarcabila documentare, fiind descrise în amănunt canalele de comunicare culturală prin care Orientul pătrunde în cele dintâi pagini româneşti de literatură de călătorie. A. indică însă şi căile prin care influenţa orientală modelează în mod inedit poezia românească premodernă, rezultând numeroase abordări analitice interesante, cum este cea consacrată lui Al. Macedonski.

A. se afirmă, treptat, drept unul dintre cunoscătorii cei mai avizaţi ai literaturii române premoderne, iar cărţile pe care le publică manifestă, pe lângă spiritul sintetic remarcabil, o vocaţie analitică tot mai pregnantă. Din arena preromanticilor, criticul conturează profiluri aproape definitive de scriitori canonici, tentat permanent de exegeza aliajului preromantic-neoclasic şi de filaţiile prin care romantismul ajunge să îşi impună propria identitate evolutivă. În 1982, *Scriitori şi curente* primeşte Premiul Uniunii Scriitorilor, volumul fiind precedat de două demersuri monografice substanţiale: *Introducere în opera lui Grigore Alexandrescu* (1973) şi *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului şi a operei* (1986, Premiul Academiei Române). Riguros documentată, monografia despre Heliade Rădulescu păstrează metoda incursiunilor hermeneutice anterioare, figura „părintelui literaturii române", fiind reconstituită prin suprapunerea eului biograficul cu cel literar, criticul păstrându-şi analiza sub semnul unei perpetue obiectivităţi şi adecvări. Unele paliere mai puţin frecventate ale creaţiei lui Heliade Rădulescu sunt acum cartografiate şi reinvestite cu sens, fiind, de pildă, cercetată în detaliu activitatea sa publicistică şi politică, ca şi dramaturgia sau activitatea de traducător şi editor. A. reuşeşte să recupereze seria *Curierului Românesc,* pentru a servi propriei exegeze, şi recalibrează perspectiva asupra contextelor revoluţiei din 1848, totul prin prisma destinului autorului *Anatolidei.*

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)

Incitantă ca temă şi finalitate e şi *Introducere în opera lui Petre Ispirescu (*1987*),* carte în care A. încearcă să schimbe fundamental modul în care e receptat celebrul autor de basme. Pentru prima oară, se vorbeşte, într-o pledoarie persuasivă, despre virtuţile estetice ale scrisului lui Petre Ispirescu, despre forţa şi originalitatea limbajului său epic, cu nimic inferioare celor ale unui scriitori genuin şi susţinute, în plus, de o rafinată cunoaştere a culturii populare. Dintr-un modest editor de basme, cum era considerat, Ispirescu e scos în lumina reflectoarelor şi evaluat ca autor de incontestabilă prestanţă, lui A. revenindu-i practic meritul de a fi schimbat destinul ulterior al receptării acestuia.

De altă factură decât studiile consacrate literaturii române premoderne e cartea dedicată, în 2000, fenomenului exilului literar, sub titlul *Cămaşa lui Nessus.* Sintagma, metaforică pentru condiţia intelectualului exilat, e explicată astfel de critic: „*Aşa cum Heracles sfârşeşte între imaginea Deianirei absente şi a prezentei Iola, sortită să nu-i aparţină vreodată, otrăvit de cămaşa muiată în sângele centaurului, ...aşa şi exilatul se consumă între imaginea patriei de odinioară şi a ţării în care vieţuieşte, dar nu-i va fi patrie niciodată; ars de cămaşa exilului, muiată în darul divin dar ucigător al libertăţii, scriitorul din exil îşi caută vindecarea în scris...*" Eseistul e preocupat de situarea, în raport cu literatura lor de origine, a scriitorilor din diaspora, ale căror opere reclamă instrumente de sondare diferite faţă de acelea operante asupra literaturii din ţară. De aceea, analiza lui A. e atentă mai ales la contexte, punând cu subtilitate accentele necesare acolo unde lectura strict textuală pare insuficientă înţelegerii depline. Formaţia de istoric literar avizat e convertită şi în acest volum într-un atu incontestabil: A. reface o istorie conceptuală şi factuală a fenomenului exilului românesc, ale cărui începuturi sunt radiografiate cu exactitate la 1848, volumul gravitând deopotrivă în jurul lui Ion Heliade Rădulescu şi a unor scriitori mai puţin cunoscuţi în spaţiul cultural românesc, ca Peter Neagoe, Grigore Cugler sau Paul Miron. Interesul pentru contexte şi pasiunea pentru reconstituirea atmosferei epocilor pe care exilul, ca fenomen creator, le străbate, e asumat programatic de autor, care pare să opteze pentru o abordare transdisciplinară, situată la frontiera istoriei literare cu sociologia literară, istoria ideilor şi mentalităţilor, reconstruind, aşadar, mai curând o istorie culturală a exilului ce vizează, cum observă Paul Cernat, „*reconstrucţia tuturor contextelor socio-culturale posibile*". Astfel, A. mărturiseşte că „*scriitorii români din exil nu pot fi judecaţi cu aceleaşi măsuri cu cei rămaşi acasă. Cum, de ce, în ce împrejurări au scris ei, cum şi unde a fost citită opera lor, cine şi cum a difuzat-o şi încurajat-o şi altele încă, sunt întrebări care mi s-au părut importante, uneori tot atât de importante ca şi lectura propriu-zisă a operei.*" Studiile care alcătuiesc *Cămaşa lui Nessus* vor prilejui deci descoperiri inedite – de la destinul lui Grigore Cugler, „urmuzian dizident" cum îl numeşte autorul, exilat în America de Sud şi redescoperit abia după 1990, la romancierul american de origine română Peter Neagoe, emigrat, după un exil iniţial în Germania, în New-York şi revenit, după Primul Război Mondial, în Europa, la Paris. Pendulând între vechiul continent şi Statele Unite (unde se va întoarce în 1933), Peter Neagoe are practic contact cu grupările dadaiste şi suprarealiste ale perioadei interbelice, dar şi cu James Joyce, Ezra Pound sau Gertrude Stein. Interesant e şi destinul de exilat francez în Bucureşti al lui Ange Pechmeja, corespondent de presă în anii revoluţiei de la 1848,

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)

purtând practic un rol de mediator al culturii româneşti. Una din temele de reflecţie problematice pe care A. le abordează se referă la eşecul scriitorilor din exilul comunist de a câştiga suficientă influenţă în încleştarea cu regimul comunist din anii 1950-1960 (într-un capitol intitulat sugestiv „Lectura literară şi lectura literală"). Autorul aşează la originea acestui eşec credinţa exprimată în mai multe rânduri de Mircea Eliade că „*tot ce facem e bine şi doar „istoria" ne-a fost adversar*". Or, unul din semnele unei patologii a culturii române, responsabil de incapacitatea noastră de a asuma cu adevărat modernitatea, e tocmai absenţa sentimentului vinei din discursul cultural românesc. Unul din cele mai valoroase eseuri ale volumului, intitulat chiar „Vina în literatură şi discursul autobiografic", investighează tematizările asumării culpei începând de la „însemnarea" lui Dinicu Golescu, trecând prin literatura paşoptistă şi romantică, prin cea interbelică (unde tema apare doar marginal la Gib Mihăescu sau O. Şuluţiu) şi până la romanele subversive din timpul ceauşismului scrise de A.E. Bakonsky, Bujor Nedelcovici sau cărţile lui Constantin Eretescu şi I.D. Sârbu, precum şi romanele postdecembriste semnate de Mircea Cărtărescu sau Augustin Buzura. Figura exilantului român romantic şi postromantic e haşurată printr-o abilă explorare a mentalităţilor din care nu lipseşte un fin amuzament (în descrierea reprezentărilor lor despre Paris, despre moravurile franceze etc., în studiul „Parisul şi parizienii văzuţi de exilaţii români"). Un demers demistificator vizează recuperarea figurii lui Nicolae Bălcescu, confiscat, cum observă Paul Cernat, „*de către mitologia revoluţionarismului comunist (care, între altele, a uitat faptul că nu Marx l-a influenţa pe Bălcescu, ci… viceversa)*". Deosebit de valoros e şi studiul dedicat exilului german („Exilul românesc în Germania: un dialog care continuă"), urmărind în detaliu valurile emigraţiei româneşti în Germania, publicaţiile şi iniţiativele culturale ale emigranţilor, schimburile epistolare şi figurile cele mai proeminente.

Literatură şi biografie (2005) reuneşte studii, eseuri, articole şi comunicări academice în care istoricul literar revine asupra unora dintre temele şi subiectele sale preferate, conferindu-le noi perspective interpretative. Astfel, un eseu intitulat „Heliade şi personalitatea lui" (la origine o comunicare susţinută la Academie) reia portretul scriitorului paşoptist marcat de tensiunea antitezelor şi hipnotizat de proiecte utopice. Exilul literar constituie, pe de altă parte, tema unei întregi secvenţe a cărţii, fiind discutate cu migală contribuţiile cele mai recente, ca *Enciclopedia*… lui Florin Manolescu sau cartea Evei Behring despre *Scriitorii români din exil*, A. remarcând întârzierea cu care are loc reunificarea canonului postdecembrist, în care persistă, încă, scindarea dintre literatura exilului şi cea scrisă în ţară. Volumul propune însă şi o utilă distincţie între istoria factuală, evenimenţială, cea petrecută „*în afara noastră, antrenându-ne pe neştiute într-un vârtej implacabil asupra căruia nu avem nici o putere*" şi istoria ca „*modalitate de organizare a reprezentărilor trecute*". Comentând cartea, criticul Daniel Cristea-Enache observă că, „*dacă asupra primeia, a istoriei evenimenţiale, nu am avut, vai!, nici o putere, statul totalitar cenzurând orice gest reactiv al cetăţeanului redus la condiţia de sclav, pe cea de a doua o putem înţelege şi concepe într-un sens care să ne fie propriu, într-un mod definitoriu.*" Abordarea lui A. va încerca aşadar demontarea unor mecanisme mistificatoare, aflate la originea imaginarului identitar autohton, a acelor imagini identitare

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)

perimate de retoricile naţionalist-patriotarde. Miza reală a acestui demers e redefinirea identităţii naţionale ca un concept dinamic, mereu adaptabil sensibilităţii şi epocilor istorice. Elocvent este studiul de caz dedicat mitizării lui Tudor Vladimirescu, A. observând cu subtilitate cum Cezar Bolliac „*îi împrumută lui Tudor aceleaşi trăsături şi-l prezintă cu acelaşi aparat pe care l-am văzut dezvoltând de poeţi şi romancieri în jurul vechilor eroi naţionali*". Evoluţia mitului trece apoi prin *Ciocoii vechi şi noi* şi prin publicistica lui Eminescu, pentru a fi consacrat de Iorga în drama sa din 1922. Un Tudor care e, în cuvintele lui Daniel Cristea-Enache, „Self made man*, desigur; dar,* adaugă criticul, *eroul*, *el, este făcut de către literaţi şi istorici*". Analiza istoriografică transcende, astfel, simpla condiţie de incursiune documentară şi îşi converteşte revelaţiile pur arhivistice într-un cod de acces la sensurile profunde ale istoriei, ale cărei coincidenţe, paralelisme, efecte şi contraefecte, devin raţionalizabile, părţi ale unei istorii readuse la viaţă.

„*Cea mai comercială carte a lui Mircea Anghelescu, având toate datele pentru a deveni un* best-seller *de istorie literară*", cum o numeşte, printre alţii, Daniel Cristea-Enache, *Mistificţiuni* propune, aşa cum anunţă chiar subtitlul volumului, o incursiune în „falsuri, farse, apocrife, pastişe, pseudonime şi alte mistificaţii" literare. A. e însă interesat nu atât de inventarierea seacă, sub semnul senzaţionalului, a cazurilor de plagiate celebre, falsificări de tablouri, scrisori de recomandare false ş.a.m.d., cât de modul în care aceste „mistificţiuni" participă la construcţia identitară a unui popor. Acţionând compensator, de pildă, faţă de complexele de marginalitate şi retard cultural, conferind un prestigiu în plus istoriei naţionale, inventând genealogii impunătoare sau origini străvechi pentru a umple golurile istorice neconvenabile etc. O astfel de „mistificţiune" patriotică e „Cronica lui Huru", publicată brusc în 1856 şi extinzând dovada scriptică a vechimii neamului până la îndepărtate începuturi (autorul ar fi fost un cancelar al lui Dragoş-Vodă, la rândul lui extrăgând date de o precizie halucinantă dintr-o încă mai veche cronică latină a lui Arbore Campodux). Or, nu demonstrarea falsului ridicol al unei asemenea scrieri mistificatoare îl interesează pe A., ci motivaţiile non-manifeste de la originea ei. Pentru că, în cuvintele autorului, „*problema paternităţii reale este secundară, cum este şi pentru istoria literaturii noastre în general: textul există, este scris de un autor al momentului şi exprimă nu numai viziunea şi personalitatea lui, ci şi tendinţele şi viziunea întregii generaţii*". Paradoxal, cum observă Daniel Cristea-Enache, „*inventând, documentând un trecut, cronica lui Huru documentează de fapt epoca în care a fost plăsmuită*". Devin manifeste, în ea, speranţele şi aşteptările momentului, tentaţia confecţionării unui trecut legitimator, epopeic. Istoricul literar îşi pune, practic, expertiza, în serviciul explorării unei istorii a imaginarelor culturale, revelată şi asumată condescendent şi ludic, într-un demers din care nu lipseşte, însă, luciditatea şi spiritul critic.

Referinţe critice: Al. Piru, *Varia,* Bucureşti, 1972; Alexandru Săndulescu, în *Viaţa Românească,* 1983; Paul Cornea, *Semnele vremii,* 1995; Laurenţiu Ulici, *Literatura română contemporană,* 1995; Alexandru Săndulescu, în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 499/1999; Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică, III.,* 2001; Ioana Bot, în *Steaua,* nr. 3/2001;

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)

Adrian Marino, în *Observator cultural,* nr. 71/2001; Paul Cernat, în *Observator cultural,* nr. 48/2001; Antonia Patraş, în *România literară,* nr. 9/2001; Alexandru Ruja, în *Orizont,* nr. 7/2001; Emil Manu, în *Luceafărul,* nr. 33/2001; Dan Mănucă, în *Convorbiri literare,* nr. 5/2002; Tudorel Urian, în *România literară,* nr. 45/2003; Alexandru Săndulescu, *Dicţionarul general al literaturii române A/B,* Bucureşti, 2004. Daniel Cristea-Enache, în *România literară,* nr. 25/2006; Florin Mihăilescu, în *Viaţa Românească,* nr. 4-5/2006; Bogdan Creţu, în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 877/2007; Bianca Burţa-Cernat, în *Observator cultural,* nr. 161/2008; Mihai Iovănel, în *Cultura,* nr. 15/2008; Cosmin Ciotloş, în *România literară,* nr. 16/2008; Daniel Cristea-Enache, în *România literară,* nr. 32/2008; Alex. Goldiş, în *Cultura,* nr. 40/2008; George Neagoe, în *Cultura,* nr. 17/2011; Alexandru Ruja, în *Orizont,* nr. 22/2010; Nicoleta Simionescu, în *Caiete critice,* nr. 2/2011.; Alexandru Zub, în *Convorbiri Literare*, nr. 9/2013; Cristina Vidruțiu, în *Steaua*, nr. 11-12/2013; George Neagoe, în *Cultura*, nr. 20/2013.

BDD-A20511 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:11:19 UTC)